



Рада бізнес-
ОМБУДСМЕНА

РІЧНИЙ ЗВІТ

2022



www.boi.org.ua



Зміст

1	Формат роботи РБО у звітному році	05
2	Огляд 2022 року	06
	2.1 Ключові показники роботи	06
	2.2 Лінія підтримки підприємців	07
	2.3 Традиційні розслідування	16
	2.4 Розслідування за власною ініціативою: функціонування СМКОР	26
	2.5 Системні рекомендації, надані державним органам у 2022 році	28
3	Роль РБО в інтеграції України до ЄС та післявоєнному відновленні	30
	3.1 Етап підготовки до отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС	30
	3.2 Залучення РБО до підготовки Плану відновлення України та виконання зобов'язань країни-кандидата в члени ЄС	32
	3.3 Залучення РБО до ініціатив відбудови (The Peace Coalition, The Rise Coalition)	33
	3.4 Стратегування діяльності РБО	34
4	Аналіз змін законодавства та їх вплив на бізнес	35
5	Співпраця зі стейкхолдерами	37
	5.1 Співпраця з державними органами	37
	5.2 Регіональні візити	40
	5.3 Онлайн-заходи з партнерами	41
	5.4 Інформаційний проєкт з Державною митною службою	43
	5.5 Співпраця з Міністерством економіки України, Офісом з розвитку підприємництва та національним проєктом Дія.Бізнес	43
	5.6 Вісник з юридичних та регуляторних питань для МСП	44
	5.7 Календар подій	45
	5.8 Зв'язки з громадськістю	49

Вступне слово



Роман Ващук
бізнес-омбудсмен

Шановні друзі, колеги та партнери!

2022 рік ознаменувався подією планетарного значення – повномасштабною війною Росії проти України – яка докорінно сколихнула державу, змобілізувала український народ до спротиву агресору, і поставила нові задачі та виклики для українського бізнесу. Після перших тижня-двох шоку, загартовані кризовими десятиліттями підприємці України – як вітчизняні так і закордонні власники – почали переміщувати свої потужності і перезапускати бізнес-процеси.

З вторгненням росії 24 лютого, і наша Рада бізнес-омбудсмена мусила швидко адаптуватись до воєнних потреб бізнес-спільноти. На початку березня ми спростили процеси роботи над зверненнями. Ми відкрили тимчасові представництва у Польщі та в західній частині України (у Кракові й Івано-Франківську), і за рахунок цих офісів, а також безперервної роботи наших співробітників з різних куточків країни, працювали із запитами підприємців.

Перевівши роботу на воєнні рейки та додавши гнучкості нашій діяльності, ми запустили оперативний та доступний для бізнесу інструмент допомоги під час воєнного стану – Лінію юридичної підтримки (Гелплайн). В межах Гелплайну ми сфокусували свою увагу на проактивному розв'язанні проблем бізнесу, спричинених війною, а також продовжили розслідування у справах щодо зловживань державних органів. За весь час функціонування Лінії підтримки до Ради надійшло 779 звернень, з яких ми закрили майже 600 розслідувань, які повернули підприємствам 3,250 млрд гривень. РБО допомагала компаніям з розширенням переліку товарів критичного імпорту, надавала консультації щодо законодавчих змін під час воєнного стану, мобілізації і бронювання працівників, а також підтримувала компанії у пошуку можливостей для релокації у безпечніші регіони країни та за кордон. Одночасно ми використовували інструментарій польського Речника малого і середнього бізнесу, з яким Рада уклала Меморандум про партнерство та співробітництво, для збереження і оновлення життєво важливої транскордонної співпраці з Польщею та іншими країнами-членами ЄС.

З відновленням діяльності державних органів, зокрема фіскальних, протягом літа повернулися давні практики і давні проблеми. Податкові питання бізнесу знову склали дві третини звернень до установи, і тільки слідом за ними у нашому рейтингу розташувалися скарги на правоохоронну тематику. Ми інтенсифікували регулярні засідання Експертних груп з Державною податковою службою та Офісом Генерального прокурора, аби оперативно зреагувати на таку зміну тенденцій. Разом з цим, РБО поглибила співпрацю з відповідними державними органами, зокрема ДПС України, та партнерами у превентивному інформуванні бізнесу щодо законодавчих змін в податковій сфері. Ми присвятили дві окремі серії вебінарів роз'ясненню законодавчих новел оподаткування та «каменів спотикання» у реєстрації податкових накладних, що зумовлюють невдоволення підприємців.

Потрясіння від війни також нагадало нам про необхідність використати потенціал нашої фахової команди правників для підготовки дорожніх карт щодо того, як зберегти свій бізнес та зорієнтуватися у нових непередбачуваних умовах. Рада випустила низку брошур для підприємців щодо фіксації збитків, мобілізації та реквізиції майна, змін у трудових відносинах та оподаткуванні; розробила рекомендації для бізнесу, що перебуває на непідконтрольних Уряду територіях та збрала перелік діючих програм підтримки бізнесу під час військових дій у вигляді окремої брошури.

Під кінець року, ми відчули хвилю невдоволення в бізнес-середовищі вкрай небажаним наслідком відновлення праці податкової системи – нерозбірливим блокуванням податкових накладних в системі моніторингу ПДВ СМКОР, яке (як здавалося) торкалося майже половини активних підприємств країни. Щоб надати експертну оцінку і вказати на розв'язки проблем, команда РБО розробила новий, стисліший формат оперативного звіту (10-15 сторінок, разом із основними рекомендаціями), і представила попередні висновки вже 24 грудня. У них ми підтверджували, що

блокування торкнулося понад 40% активного бізнесу, та що людський фактор знову вміщується в автоматизовану систему адміністрування ПДВ.

Ми намагалися отримати максимум від тимчасового формату Лінії підтримки бізнесу, а також поліпшити наші більш традиційні інструменти системи управління кейсами після семи років роботи. Від середини листопада Рада відновила повноцінне розслідування скарг підприємців щодо неправомірної поведінки державних органів та продовжила діалог зі стейкхолдерами щодо планів відновлення країни від наслідків агресії РФ. Врахувавши висновки з власних стратегічних сесій та гасла Конференції з відновлення України в Лугано, ми не повернемося до 23 лютого 2022 року.

Тайм-аут від власних традиційних процедур ми використали для їх переоцінки і раціоналізації. Ми закликаємо державу зробити те ж саме: закарбувати чіткі і прозорі правила взаємодії з бізнесом, аби просунути вперед у запеклій боротьбі за європейське майбутнє. Одночасно, влада має надати чіткі сигнали того, що підкреслено фіскальні та каральні підходи залишились у минулому. Зі свого боку команда РБО робитиме все можливе для наближення Перемоги і закладення добросовісних основ для економічної відбудови вільної України руками вільних українців та партнерів з цілого світу.

Серед усіх цих потрясінь і перемін, можливо найменш значущою є моє вступлення на посаду Бізнес-омбудсмена на самому початку цього доленосного року. Я подивляю жертвність наших колег-співробітників, які брали участь в обороні України, у волонтерстві та збірках на підтримку уражених бойовими діями – і одночасно підтримували наш фірмовий високий професійний рівень послуг для бізнесу. Усім їм, так і партнерам із Наглядової Ради та Європейського банку реконструкції та розвитку, дякую за розуміння та витримку в надзвичайних обставинах, які ми спільно переборемо.

1

Формат роботи у звітному році

2022 рік Рада бізнес-омбудсмена зустрічала у мирному світі, проте 24 лютого розділило життя України на «до» і «після».

Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року змусило РБО швидко зорієнтуватись та прийняти безпекові й операційні виклики. Установа переформатувала свою роботу, перевівши співробітників у дистанційний, а пізніше — гібридний режим. Команда Ради приєдналась до волонтерського руху, а окремі співробітники вступили до лав Збройних Сил України та територіальної оборони.

Безпечними локаціями для переведення офісу на перших порах війни стали:

Краків, Польща.

За сприяння польського Бюро речника МСП, яке гостинно запропонувало розмістити у приміщенні Бюро у Кракові команду Ради, бізнес-омбудсмен відкрив тимчасове представництво РБО.



Івано-Франківськ, Україна.

В приміщенні Промприлад.Реновація розташувався другий тимчасовий офіс РБО, яким керувала заступниця бізнес-омбудсмена.



Меморандум про партнерство

У квітні 2022 року бізнес-омбудсмен України Роман Ващук та польський Речник у справах МСП Адам Абрамович підписали Меморандум про партнерство. Установи співпрацювали у наданні допомоги підприємцям, які провадять господарську діяльність на території України та Польщі.

Онлайн-зустрічі із командою

Команда на чолі з бізнес-омбудсменом щоденно перебувала на зв'язку завдяки онлайн-зустрічам. А відколи розпочались атаки на енергетичну інфраструктуру і країна періодично поринала у блекаут, співробітники РБО продовжували активну роботу зі скаргами бізнесу із пунктів незламності.

Лінія підтримки підприємців

На нові запити компаній, пов'язані із запровадженням воєнного стану, установа зреагувала створенням оперативної Лінії підтримки підприємців (гелплайн). Детальніше про гелплайн можна ознайомитись на наступних сторінках звіту.

2

Огляд 2022 року

2.1 Ключові показники роботи

521

скаргу бізнесу

отримано через електронну систему обробки скарг

У 2022 році Рада бізнес-омбудсмена отримала

1299

звернень бізнесу

778

звернень бізнесу

отримано через Лінію оперативної підтримки

247
Успішно закриті справи159
Справи, розгляд яких припинено8
Справи, закриті з рекомендаціями754
розгляд завершено24
розгляд триває

Фінансовий ефект для бізнесу у 2022 році для бізнесу сягнув

3,250

млрд грн

USD 89 млн

97%

скаржників задоволені співпрацею з РБО, про що вони відповіли у формі зворотного зв'язку.

З травня 2015 року компанії подали до Ради

10968

скарг

58%

закрито успішно

778

звернень на гелплайн

7310

справ закрито

Загальний фінансовий ефект перевищив

24
млрд грн

USD 603 млн

2.2 Лінія підтримки підприємців

Повномасштабна агресія російської федерації проти України вмість змінила пріоритети бізнесу. В перші дні та місяці війни підприємцям потрібно було вижити, врятувати свій бізнес та зорієнтуватись у нових реаліях, де від 24 лютого 2022 року почав діяти, запроваджений Урядом, воєнний стан.

Аби допомогти бізнесу впоратись з новими проблемами, які принесла із собою війна, на початку березня 2022 року Рада бізнес-омбудсмена започаткувала оперативну **Лінію підтримки підприємців (гелплайн)**.



гелп
лайн



Зворотний зв'язок протягом 24 годин

Ідея гелплайну полягала у невідкладному реагуванні на запити бізнесу – інспектори РБО надавали зворотний зв'язок заявникам протягом 24 годин. В межах Лінії підтримки Рада надавала підприємцям усні та/або письмові консультації, або розпочинала розслідування, коли звернення потребувало ґрунтовного вивчення та подальшої медіації.

З 9 березня по 17 листопада 2022 року РБО отримала

778

звернень на гелплайн



9 місяців діяльності

Лінія підтримки діяла протягом дев'яти місяців війни і завершила свою роботу у листопаді 2022 року, тоді, як Рада перезапустила електронну систему обробки скарг та повернулась до розслідувань у традиційному форматі.

754

розгляд завершено

24

розгляд триває

2.2.1 Тенденції звернень бізнесу на гелплайн

Відчувши реалії повномасштабної війни росії проти України, Рада бізнес-омбудсмена стала не лише свідком нових проблем підприємців, пов'язаних із запровадженням воєнного стану, а й безпосередньо долучилась до їх розв'язання.

ТОП-5 предметів звернень

Предмет	Кількість (березень-червень 2022 року)	Кількість (липень-листопад 2022 року)
↓ Критичний імпорт	102	2
↑ Податкові питання	40	302
↓ Мобілізація і бронювання працівників	18	4
↓ Транскордонна логістика	10	2
↓ Релокація в межах України та за кордон	13	2
↑ Дії правоохоронних органів	7	20
Зміни в законодавстві	6	6
↓ Валютне регулювання	5	4

Критичний імпорт

З перших днів війни, РБО почала отримувати різноманітні звернення підприємців з проханням про допомогу. Так, у першому та другому кварталах (березень-червень) 2022 року більше третини запитів бізнесу до Ради стосувалася розширення переліку товарів критичного імпорту. Через валютні обмеження бізнес не міг проводити розрахунки за товари за контрактами з іноземними контрагентами.

Рада налагодила ефективний механізм взаємодії з Міністерством економіки

з цього питання. Установа допомагала бізнесу оформити заявку до Міністерства, формулюючи аргументи та додаючи власну юридичну оцінку з огляду на відповідні критерії, після чого Уряд приймав схвальне рішення щодо додавання до переліку нових категорій товарів.

24 червня 2022 року Верховна Рада прийняла законопроект №7418, яким повернула мита та оподаткування ПДВ на імпортовані товари та розмитнення авто. Таким чином, питання критичного імпорту вже не було таким гострим.

Мобілізація і бронювання працівників

Консультації щодо питань мобілізації та бронювання працівників були другою поширеною категорією звернень бізнесу на перших порах війни. Компаніям були незрозумілі порядок і критерії бронювання співробітників. Заявникам Ради, зокрема компаніям з виробничої сфери, ІТ та креативних індустрій, загрозувало повне зупинення діяльності через мобілізацію до війська їх працівників. Рада роз'яснювала таким фірмам, до яких державних органів слід звертатись та як погоджувати перелік працівників для бронювання.

Транскордонна логістика

Рада допомагала компаніям у транскордонному переміщенні товарів між Україною та країнами-членами ЄС, зокрема у питаннях організації логістики для імпорту та експорту товарів. В окремому зверненні РБО сприяла ввезенню в країну гуманітарної допомоги – мобільної амбулаторії.



Релокація бізнесу

До РБО надходили запити й щодо підтримки бізнесу у процесі переведення компаній у безпечніші регіони країни, подалі від зони бойових дій, а також за кордон. Рада допомагала підприємцям у пошуку перевізників з контактами з власної бази скаржників.

Податкові питання

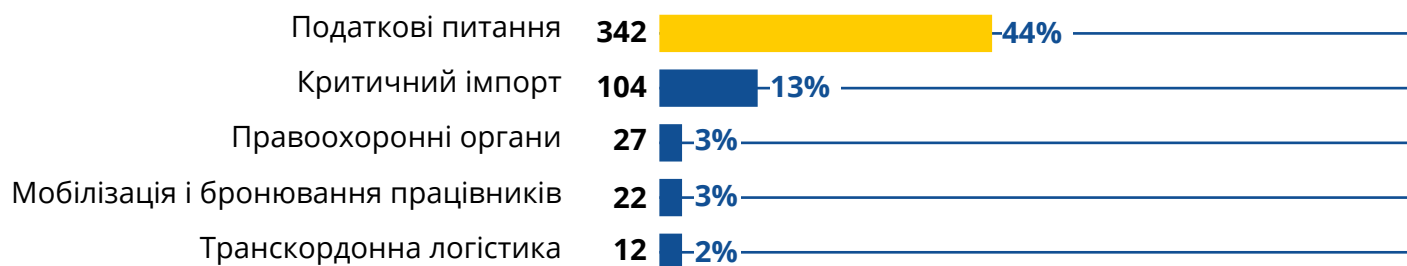
В перші місяці російського вторгнення податкові питання у тому традиційному розумінні, до якого ми звикли, були на паузі. Держава запропонувала нову податкову модель на період воєнного стану. Тож в цей період підприємці здебільшого звертались до Ради за консультаціями щодо переходу на спрощену систему оподаткування за ставкою 2% та шукали відповіді на питання щодо інших новел податкового законодавства.

Проте із відновленням роботи електронної системи адміністрування ПДВ наприкінці травня, починаючи з III кварталу 2022 року, податкові питання очолили рейтинг звернень до РБО. Тоді актуальності набули «довоєнні» податкові питання бізнесу на кшталт блокування податкових накладних, невиконання судових рішень щодо реєстрації накладних та включення в переліки ризикових платників. Збільшення випадків блокування податкових накладних в подальшому спонукало бізнес-омбудсмена розпочати власне розслідування цієї проблеми та повернутись до формату традиційних розслідувань.

Виходячи з тематики звернень, що РБО отримала протягом липня-листопада, або у III та IV кварталах 2022 року в період дії гелплайну, можна спостерігати, як проблеми компаній, притаманні довоєнним часам, знову набули поширення.

Відтак, у другому півріччі минулого року, компанії найбільше скаржились на податкові проблеми, дії правоохоронних органів, зміни до законодавства. Поодинокі компанії звертались за консультаціями щодо бронювання працівників та валютного регулювання.

ТОП-5 предметів звернень з березня по листопад 2022 року



Всього за період: 778 звернень

З огляду на загальну структуру звернень протягом березня-листопада 2022 року, податкові питання – у лідерах скарг до РБО. І хоча їх загальна кількість складає 44% від усіх звернень протягом чотирьох кварталів минулого року, з липня по грудень або у другому півріччі минулого року, вони сягнули 70% всіх скарг до установи.

Всі категорії звернень:

(березень-листопад 2022 року)

Всього: 778 звернень

Предмет	Кількість
Податкові питання	342
Критичний імпорт	104
Питання, які не стосуються воєнного стану	83
Правоохоронні органи	27
Приватно-правові спори	24
Мобілізація і бронювання працівників	22
Транскордонна логістика	12
Зміни в законодавстві	12
Перетин кордону	12
Валютне регулювання	9
Переведення бізнесу за кордон	9

Предмет	Кількість
Зовнішньоекономічні питання	7
Переведення бізнесу у інші регіони України	6
Функціонування державних реєстрів та реєстраційні дії	5
Пошук бізнес-партнерів	4
Встановлення розміру/ відшкодування збитків	3
Фінансування та гранти	3
Логістика в межах України	2
Благодійність та гуманітарна допомога	1
Інші питання	91

Географія звернень

(березень-листопад 2022 року)

Загальноукраїнські
питання



2.2.2 Приклади звернень на гелплайн

(березень-листопад 2022 року)

Кабмін розширив перелік товарів критичного імпорту



Дистриб'ютор аграрної техніки мав намір поставити в Україну іноземну сільськогосподарську техніку для проведення посівної кампанії. Він не міг придбати техніку у національних виробників, оскільки ті знаходяться в областях, де ведуться активні бойові дії. Водночас деревообробне підприємство через порушену логістику не могло придбати необроблену деревину у державних підприємств з інших областей. Обидві компанії стикнулися зі складнощами із розрахунком за імпортовані товари.

Інспектори РБО допомогли компаніям оформити заяви щодо включення товарних категорій у перелік критичного імпорту. Рада направила лист Міністерству економіки, в якому рекомендувала включити сівалки та необроблені лісоматеріали до переліку критичного імпорту.

19 березня 2022 року Кабінет Міністрів вніс зміни до Постанови №153 від 24 лютого 2022, якою розширив перелік товарів критичного імпорту.

Нові категорії включено до переліку критичного імпорту



З початком війни серед військових та переселенців із зони бойових дій збільшився попит на «буржуйки». Основна частина печей на українському ринку забезпечується іноземними виробниками. Але ж компанія не могла здійснити розрахунок за печі, оскільки цей вид товару не увійшов до переліку критичного імпорту.

Поза переліком опинилася й цегла, попри необхідність відновлення будинків та інфраструктури від руйнувань.

Водночас виробник та дистриб'ютор німецької техніки повідомив Раді, що українські виробничі та металургійні підприємства мають запит на іноземні верстати, промислові пирососи, топографічні прилади та інструменти.

По всіх зверненнях інспектори РБО проконсультували компанії щодо оформлення заяв стосовно включення цих категорій товарів до переліку критичного імпорту. Рада рекомендувала Міністерству економіки доповнити постанову Кабінету Міністрів №153 відповідними категоріями товарів. В результаті Кабмін розширив перелік критичного імпорту.

ФОП перейшов на спрощену систему оподаткування за ставкою 2%



Через Лінію підтримки інспектори РБО проконсультували ФОПа з Чернігова (міста, яке пережило облогу) щодо переходу на спрощену систему оподаткування зі ставки 5% на ставку 2%. Вони пояснили, що для переходу на сплату єдиного податку за ставкою 2% під час воєнного, надзвичайного стану, приватному підприємцю необхідно подати заяву до податкової служби за місцем обліку або до найближчого контролюючого органу. Інспектори порадили, як коректно заповнити заяву та поінформували підприємця про строки переходу на спрощену систему за ставкою 2%. В результаті консультації підприємець подав заяву через електронний кабінет платника та перейшов на спрощену систему за ставкою 2% від доходу. Заявник отримав безкоштовну послугу від РБО. Бізнес збережено.

Податкова визнала доручення про стягнення боргу помилковим



Підприємство повідомило РБО, що ГУ ДПС в м.Києві не враховувало рішення суду про списання податкового боргу компанії, яке набрало законної сили ще у листопаді 2021 року. Зокрема, наприкінці травня та на початку червня 2022 року ГУ ДПС в м.Києві почало надсилати до обслуговуючого банку компанії інкасаційні доручення на примусове стягнення боргу.

Інспектор РБО провів конференц-дзвінок із представниками ГУ ДПС в м. Києві та заявником. В ході обговорення із компанією за посередництва РБО, податкова підтвердила, що зафіксувала для себе рішення суду, долучивши його до матеріалів справи. Податкова визнала, що інкасаційні доручення були помилковими, та запевнила, що незабаром буде прийнято формальне рішення про списання облікованого боргу.

Мінекономіки забронювало 11 працівників за підприємством



Деревообробне підприємство повідомило РБО про мобілізацію значної частини чоловічого персоналу, через що виробництво бочок та робота підприємства могла повністю зупинитися.

Підприємство отримало від Ради детальну консультацію щодо порядку бронювання працівників, які поки не були мобілізовані, для відстрочки від призову на військову службу на підставі ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Підприємство подало до Закарпатської військової адміністрації звернення щодо бронювання його співробітників. Після погодження списку співробітників із Міністерством оборони, Міністерство економіки забронювало за підприємством 11 працівників.

Консультація щодо бронювання працівників студії

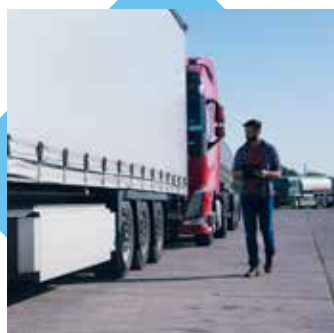


Компанія, яка має власну студію з виробництва відеоконтенту та реклами, має обмежене коло технічних спеціалістів, які можуть працювати на студії. Тому вона вирішила забронювати зазначених працівників та просила РБО поради у виборі державного органу для подання пропозиції щодо бронювання військовозобов'язаних.

Інспекторка встановила відсутність чіткої приналежності підприємства до певного міністерства, тому рекомендувала компанії для бронювання працівників звернутися до військової адміністрації за місцем реєстрації підприємства.

Враховуючи, що підприємство-заявник зареєстроване в м. Києві, інспекторка рекомендувала йому подати пропозиції щодо бронювання військовозобов'язаних до Київської міської військової адміністрації та направила йому роз'яснення щодо порядку подання пропозицій через зазначену військову адміністрацію.

Вантажівка перетнула польсько- український кордон



Вантажівка мариупольської транспортної компанії в перший день війни перебувала на території Білорусі. Вийшовши з мариупольських підвалів після 25 днів бомбардування, власникам вдалося покинуту у Білорусі вантажівку перевезти на територію Польщі. Проте на польсько-українському кордоні на пункті пропуску Гребенне-Рава Руська автомобіль застряг на 6 днів. Польські прикордонники не хотіли пропускати вантажівку назад в Україну без печатки про виїзд з України. Зокрема, за це компанії загрожував штраф у 12 тис. злотих (84 тис. грн!)

Бізнес-омбудсмен взяв справу під особистий контроль. Об'єднавши зусилля з представниками Посольства України у Варшаві, Рада провела перемовини з Міністерствами інфраструктури та митними службами обох країн. Бізнес-омбудсмену вдалося переконати польських митників пропустити вантажівку додому без зайвих бюрократичних процедур.

Хочу висловити подяку команді РБО за зусилля та виконану роботу у вирішенні мого питання. Помилка в містобудівних умовах була виправлена рішенням КМДА. Хочу наголосити, що без допомоги бізнес-омбудсмена це питання вирішити просто неможливо.

Скаржник РБО

Підприємство перевезло виробництво до Івано-Франківщини



Виробництво розробника та дистриб'ютора гідравлічних систем для сільськогосподарської та військової техніки розташоване в Харкові, в якому з перших днів війни ведуться активні бойові дії.

Компанія подала заявку на участь в державній програмі релокації бізнесу з зони бойових дій, підбравши собі нове місце в Івано-Франківській області. Однак виявилось, що Укрпошта не мала достатньо потужностей, щоб організувати перевезення виробництва компанії.

Інспекторка РБО поділилася з підприємством базою логістичних компаній, які б могли транспортувати харківське виробництво гідравліки. В результаті за допомогою одного з перевізників компанія була успішно переміщена в Івано-Франківську область.

Медичний університет відкриває філію у Польщі



З початком війни один з найбільших приватних медичних університетів України вирішив відкрити філію у Польщі, аби продовжити підготовку майбутніх медичних фахівців – своїх міжнародних і українських студентів.

Отримавши звернення на Лінію підтримки, бізнес-омбудсмен та інспектор провели декілька онлайн-зустрічей з адміністрацією медичного університету, в результаті яких університет розробив план дій щодо створення філії на території Республіки Польща. РБО звернулася до Міністерства економіки та Міністерства освіти і науки України та допомогла університету отримати необхідні документи для відкриття філії.

Наразі медичний університет успішно погодив з Міністерством освіти та Міністерством зовнішніх справ Польщі створення філії. Університет розпочав стаціонарне навчання студентів в Польщі з вересня 2022 року.

Завдяки докладним зусиллям команди Ради бізнес-омбудсмена, їх конструктивній позиції, знанню норм законодавства, судової та адміністративної практики, дієвій комунікації з ГУ ДПС в м. Києві, було захищено порушені права товариства. ДПС України/ ГУ ДПС в м. Києві виконали рішення судів щодо реєстрації податкових накладних.

ТОВ «ЗМІНА»

Виробник меблів отримав відшкодування ПДВ на суму понад 5 млн грн.



Данський виробник м'яких меблів поскаржився на Лінію підтримки РБО щодо затримки із поверненням ПДВ за січень 2022 року у розмірі понад 5 млн. грн.

Рада з'ясувала, що Державна казначейська служба не проводила платіж через відсутність у Реєстрі бюджетного відшкодування ПДВ (реєстр) інформації про реквізити банківського рахунку платника. РБО винесла скаргу компанії на розгляд Експертної групи з Державною податковою службою України (ДПС), а також ініціювала обговорення в межах комунікаційної податкової платформи при Головному управлінні ДПС у Львівській області. Завдяки медіації Ради підприємство отримало відшкодування ПДВ у повному обсязі.

Товар вирушив з румунського порту до України



Через блокування окупантом українських чорноморських портів, товар виробника ремонтно-будівельної техніки, який він імпортував з-за кордону, було відправлено до України транзитом через румунський порт Констанца. Румунські митники відмовилися відвантажити два контейнери з вантажним кріпленням. Товар на місяць застряг у румунському порту. Отримавши звернення на Лінію підтримки, Рада провела комунікацію з адміністрацією порту Констанца. В результаті два контейнери з товаром були вивантажені та відправлені в Україну автомобільним транспортом.

2.3 Традиційні розслідування

РБО зупинила проведення традиційних розслідувань у справах скажників через вторгнення РФ 24 лютого 2022 року в Україну. Тоді установа запустила Лінію підтримки, яка слугувала основою для взаємодії та допомоги РБО українському бізнесу. Лише перезавантаження системи обробки скарг та поступові зміни у тенденціях звернень до установи, дозволили Раді від 17 листопада 2022 року відновити розгляд скарг бізнесу відповідно до норм Регламенту.

Окрім запитів на гелплайн, у звітному році через електронну систему обробки скарг РБО отримала

521

звернення підприємців

Протягом вересня-грудня 2022 року Рада провела **інвентаризацію справ**, розгляд яких зупинила 24 лютого 2022 року. Відтак, крім скарг, що установа отримала через гелплайн та електронну систему обробки скарг, РБО додатково опрацювала **290 справ та успішно завершила 164 розслідування**.

247

розслідувань успішно закрито

159

Справи, розгляд яких припинено

231

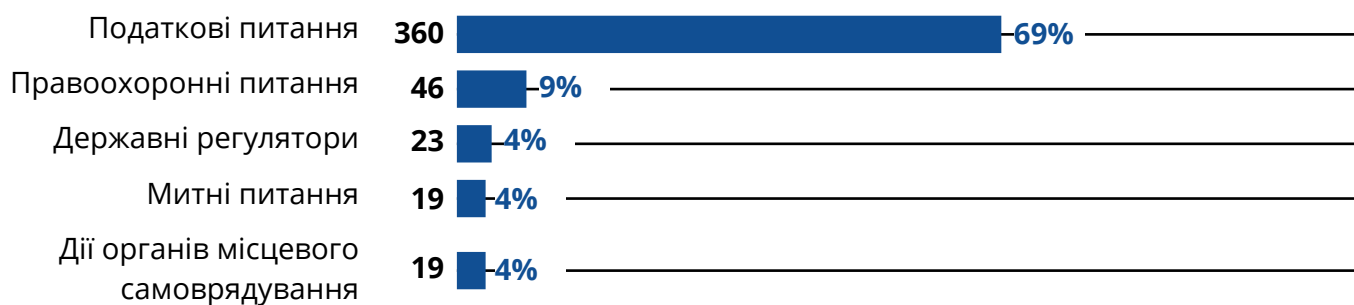
Розслідування, що тривають

8

Справи, закриті з рекомендаціями

ТОП-5 предметів скарг

(з 1 січня по 24 лютого та з 17 листопада по 31 грудня 2022 року)



Всього за період: 521 скарга

ТОП-10 державних органів, на які скаржилися найчастіше

(з 1 січня по 24 лютого та з 17 листопада по 31 грудня 2022 року)

Предмет	Кількість
Державна податкова служба	360
Офіс Генерального прокурора	21
Органи місцевого самоврядування	19
Національна поліція	19
Державна митна служба	19
Державні компанії	11
Міністерство юстиції	11
Верховна Рада, Кабінет Міністрів та Президент України	11
Міністерство економіки	7
Служба безпеки України	4
Державне агентство з питань праці	4

Часові межі попереднього вивчення скарг

Середній час розгляду скарги у 2022 році склав

8,9
днів

Відповідно до Регламенту, середній час попереднього вивчення скарги не має перевищувати 10 робочих днів.

Причини залишення скарг без руху

Предмет	Кількість
Скарги, розгляд яких не належить до компетенції бізнес-омбудсмена	114
Скарги, що є предметом будь-якого судового провадження або арбітражного розгляду, або щодо яких було винесено судове, арбітражне або будь-яке інше подібне рішення	36
На думку бізнес-омбудсмена, скаржник не виявив достатній рівень співпраці	14
На думку бізнес-омбудсмена, скарга безпідставна	7
Питання вирішене до втручання РБО	6
Наявні інші обставини, за яких бізнес-омбудсмен, виключно на свій власний розсуд, визначає, що розгляд скарги не є необхідним	5
Відкликання скарги скаржником	4
Скарга стосується питання, щодо якого бізнес-омбудсмен вже приймав рішення раніше	4
Скарга, яка подається повторно після прийняття рішення бізнес-омбудсменом про залишення її без руху	2
Скарги у зв'язку із законністю та/або дійсністю будь-яких рішень, постанов та ухвал судів	2



2.3.1 Приклади закритих справ — традиційні розслідування

Компаніям групи ДТЕК ВДЕ повернули понад 3 млрд грн. за «зеленим» тарифом



ДП «Гарантований покупець» заборгувало перед групою компаній «ДТЕК Відновлювальна енергетика» (ДТЕК ВДЕ) 3 млрд грн. за продану ним електроенергію у 2020-2021 рр. за «зеленим» тарифом.

Погашення боргу мали забезпечити «зелені» облігації, випущені ПрАТ «Укрнерего» під державну гарантію України щодо виключного цільового спрямування коштів пропорційно всім виробникам електроенергії з відновлювальних джерел. Проте кошти отримали всі виробники, крім групи компаній ДТЕК ВДЕ.

Рада встановила, що у компанії групи ДТЕК ВДЕ були законні очікування отримати разом з іншими виробниками ВДЕ свою частку оплати за рахунок коштів, вилучених від єврооблігацій сталого розвитку у листопаді 2021 року. Заборгованість за «зеленим» тарифом перед компаніями була простроченою. Рада підрахувала, приблизна частка боргу, що припадає на компанії групи, становила майже 15,5%. РБО направила свою розгорнуту і детальну правову позицію державним органам, до компетенції яких належить вирішення питання скаржника. Після 2 років переговорів, листувань та низки зустрічей державне підприємство нарешті перерахувало ДТЕК ВДЕ 3,03 млрд грн.

Скасовано спеціальне мито на імпорт кабелів в Україну



Імпортер та дистриб'ютор кабелів не погоджувався з рішенням Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі щодо запровадження спеціального мита в розмірі 23,5% (із подальшим зменшенням) строком на три роки. Комісія вирішила запровадити такий платіж, посилаючись на різке зростання імпорту, що завдало б значної шкоди національному товаровиробнику та створило дисбаланс на користь іноземних виробників-постачальників кабельної продукції в Україні.

Рада рекомендувала Комісії дослідити надані скаржником матеріали й переглянути запровадження спецмита, зокрема в частині переліку країн-винятків. Крім цього, заступник бізнес-омбудсмена повідомив про проблему, порушену в скарзі, Торговому представнику України, Заступнику Міністра економіки України Тарасу Качці.

Комісія скасувала рішення, що стосується введення спеціального мита на кабелі.

Справа НКРЕКП: виправлено помилку в підрахунку обсягів спожитого газу



Компанія з Львівщини скаржилася, що «Оператор газорозподільної системи «Львівгаз» (Львівгаз) здійснив некоректний облік газу за період відсутності газового лічильника, який було знято на перевірку. Відтак, Львівгаз розрахував обсяги спожитого компанією газу, взявши за основу потужність газового обладнання. В результаті підприємство отримало значно завищений рахунок за газ. Не погодившись з діями Львівгазу, компанія подала скаргу до НКРЕКП. Регулятор зобов'язав Львівгаз скасувати проведений за період перевірки лічильника розрахунок спожитого газу. Оператор відкоригував розрахунок. Проте він не взяв до уваги три аналогічні періоди споживання (березень 2018-2020 років), а використав три попередні місяці, що календарно передували зняттю лічильника на перевірку.

Рада рекомендувала НКРЕКП об'єктивно та неупереджено розглянути скаргу компанії.

Львівгаз скоригував обсяги спожитого компанією газу за період перевірки лічильника.

ДПС виключила харківське підприємство з переліку ризикових



Створене влітку у розпал війни підприємство з Харківщини, що займається виготовленням макаронних виробів, поскаржилося до Ради бізнес-омбудсмена. Компанія повідомила, що одразу після початку її роботи, податкова заблокувала податкові накладні та внесла підприємство до переліку ризикових платників. І хоча заявник намагався самостійно надати пояснення щодо своєї «неризиковості» податковій, цього виявилось недостатньо.

Звернувшись по допомогу до РБО, підприємство отримало консультацію щодо порядку та переліку документів, які необхідно подати до податкової служби для виключення його з ризикових.

Після опрацювання інспектором звернення, підприємство повторно подало пакет необхідних документів. В результаті податкова служба виключила підприємство з переліку ризикових.

Податкова виключила неузгоджений борг з інтегрованої картки платника



Підприємство поскаржилося до Ради бізнес-омбудсмена на те, що в його інтегрованій картці платника відображені податкові зобов'язання, які є неузгодженими. Раніше в результаті перевірки податкова нарахувала компанії майже 3 млн. грн. основного платежу з ПДВ, штрафні санкції на суму 700 тис. грн. та зменшила від'ємне значення ПДВ на суму 9 млн. грн.

РБО звернулася до податкової служби та просила виключити з інтегрованої картки платника неузгоджений податковий борг. Все тому, що він перебуває в процесі оскарження, а скаржник подав скаргу своєчасно — на шостий робочий день.

З дня подання скарги до дня закінчення процедури адміністративного оскарження платник не має виконувати податкові зобов'язання, оскільки протягом цього періоду сума грошового зобов'язання вважається неузгодженою.

Після втручання РБО податкова служба виправила суми з неузгодженим боргом в інтегрованій картці платника.

Слідчі повернули майно виробнику кормів для тварин



Виробник кормів для тварин поскаржився до Ради бізнес-омбудсмена на те, що правоохоронці не повертали вилучене майно.

Відомо, що слідчі провели обшук на території офісного центру, де заявник орендував приміщення. Причиною таких дій стало розслідування справи щодо незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, які нібито незаконно зберігалися в офісному центрі. Попри те, що компанія-заявник не мала жодного стосунку до кримінального провадження, правоохоронці вилучили її майно і не повертали. Компанія намагалася оскаржити дії слідчих, але безрезультатно. Підприємству до останнього не було відомо, чи існувала взагалі постанова про накладання арешту на її майно.

Рада провела власне розслідування у справі та винесла скаргу компанії на розгляд Експертної групи між РБО та Офісом Генерального прокурора. Завдяки медіації Ради, ОГП погодився повернути вилучене майно підприємству, що заявник зрештою й підтвердив.

Практичні поради щодо дій у зв'язку із знищенням майна



Одеська компанія за попереднім замовленням своїх контрагентів закупила будівельні матеріали та розмістила на тимчасове зберігання на складах під Києвом. Внаслідок воєнних дій, у лютому склади та імпортовані будівельні матеріали були знищені. Контрагенти заявника почали вимагати від нього повернення сплачених коштів за непоставлені знищені військовими РФ будівельні матеріали. Але ж компанія опинилася у скрутному фінансовому становищі.

Інспектор проконсультував заявника, пояснив суть норм, затверджених КМУ у Постанові №326, та надав практичні поради щодо фіксації спричинених йому збитків.

Рада також рекомендувала підприємству отримати в Торгово-промисловій палаті України сертифікат на підтвердження того, що порушення зобов'язань перед контрагентом сталися внаслідок непереборної сили. Сертифікат ТПП надасть змогу підтвердити факт непереборної сили та уникнути заявникові відповідальності за порушення зобов'язань за договором перед контрагентами.

Надані Радою письмові та усні консультації дозволили підприємству продовжити перемовини з його контрагентами задля пошуку обопільно вигідного рішення у обставинах, що виникли внаслідок форс-мажору.

Тиск на компанію з боку місцевої ОВА припинився



Робоча група, створена ОВА, ініціювала перевірки щодо якості води у ставках, в яких велике підприємство Хмельниччини, яке до того ж було активним волонтером ЗСУ, розводить рибу. Відповідно до її висновків, стан води у водоймах був незадовільним. Хоча власне лабораторне дослідження води компанії свідчило про протилежне.

Водночас Робоча група також ініціювала перевірку сплати підприємством до бюджету орендної плати та земельного податку. Компанія вважала одночасне ініціювання проти неї декількох перевірок проявом тиску на бізнес.

У спілкуванні із заступником начальника ОВА, Рада звернула його увагу на Постанову Кабміну щодо припинення перевірок під час воєнного стану. ОВА повідомила Раду, що вона не уповноважувала Робочу групу перевіряти підприємство. Заявник підтвердив, що після втручання РБО тиск на його бізнес припинився.

Підприємець отримав коректний документ із вимогами до будівництва від КМДА



Ще минулого року приватний підприємець, а згодом наш скаржник, збирався реконструювати під офіс нежитлове приміщення. Для цього Департамент містобудування та архітектури Київської міської державної адміністрації (Департамент КМДА) мав видати підприємцю документ із вимогами до проєктування та будівництва (містобудівні умови та обмеження). Скаржник нарешті отримав цей документ, проте в графі назви об'єкта була відсутня адреса приміщення, в якому він планував будівництво. Відтак, підприємець не міг розпочати заплановані роботи.

Опрацювавши звернення приватного підприємця, у листі до Департаменту КМДА Рада просила внести зміни в документ та належно вказати місце розташування об'єкта реконструкції. Проте у відповідь Департамент КМДА лише повідомив РБО про додаткові бюрократичні кроки для усунення помилки. Після цього РБО винесла скаргу на розгляд Експертної групи з КМДА. І хоча через війну вирішення проблеми скаржника було дещо відтерміноване, Департамент КМДА нарешті відкорегував помилку в містобудівних умовах та обмеженнях.



Компанія ТОВ «ФТХ» щиро вдячна вам за допомогу в підписанні контракту з придбання сірчаної кислоти з польською компанією. Перший вантаж перетнув кордон України. Сподіваємось завдяки поставкам товару з Польщі, українські виробництва будуть мати можливість безперебійно працювати у режимі воєнного стану.

Колектив ТОВ «ФТХ»

ДПС підтвердила право компанії на бюджетне відшкодування ПДВ



Дистриб'ютор продуктів харчування поскаржився до Ради бізнес-омбудсмена, що Головне Управління ДПС (ГУ ДПС) у Волинській області зволікало з виконанням судового рішення та не вносило в реєстр дані про узгодження суми бюджетного відшкодування ПДВ.

Відомо, що податкова відмовила компанії у відшкодуванні ПДВ на суму майже 94 тис. грн. Суд визнав такі дії регіонального податкового органу протиправними та скасував відповідне повідомлення-рішення.

Аби допомогти заявнику, Рада винесла скаргу на розгляд Експертної групи з ДПС України. В результаті зустрічі, ГУ ДПС у Волинській області повідомило про виконання судового рішення. Заявник підтвердив факт внесення в реєстр даних про узгоджену суму бюджетного відшкодування ПДВ у розмірі 94 тис. грн.

Компанія не порушувала митних правил



Україно-бельгійське підприємство, імпортер та виробник промислових стрічок, поскаржився до Ради бізнес-омбудсмена, що Львівська митниця під час митного оформлення нав'язала компанії порушення митних правил. На думку митного органу, компанія намагалась неправомірно зменшити розмір митних платежів, вказавши некоректний код УКТ ЗЕД товару.

РБО дійшла висновку, що підприємство не порушувало митних правил, а всі документи заявника містили правдиві відомості про товар. Рада звернулася до Львівської митниці та наголосила на тому, що вантаж компанії успішно пройшов митний огляд, а інформація про неправдиві відомості не підтверджується складеними митницею документами. Після втручання РБО Львівська митниця погодилась з тим, що компанія не порушувала митних правил та закрила справу.



Увага, професіоналізм, небайдужість, працьовитість команди РБО є запорукою вдалого захисту порушених прав нашого товариства і надихаючим фактором для нашого товариства, яке переконалося в тому, що є незаангажовані професіонали своїєї справи, які готові прийти на допомогу бізнесу у відносинах з державними органами та стійко і наполегливо відстоювати позицію.

ТОВ «Мегават Юкрейн»

ДПС скасувала штраф компанії



Вантажний перевізник поскаржився до РБО, що за результатами камеральної перевірки податкова збільшила суму грошового зобов'язання з ПДВ на п'ять тисяч гривень.

Відомо, що компанія допустила помилку у декларації з ПДВ та, у подальшому, в уточнюючому розрахунку вказала суму податкового зобов'язання з завищенням. В той же день, підприємство подало новий уточнюючий розрахунок, яким виправило самостійно виявлену помилку. Але ж податкова не змінила рішення про штраф компанії.

Рада звернулась до Державної податкової служби України та зауважила, що оскільки технічну помилку компанія самостійно та своєчасно виправила, і вона не призвела до заниження податкових зобов'язань, це не може слугувати підставою для нарахування штрафу. Після втручання Ради, ДПС України скасувала штраф компанії.

КМДА передала землю в оренду компанії



Ще в 2018 році скаржник придбав готову будівлю автосервісу з метою ведення бізнесу. В той же час, зазначена будівля була розташована на землі комунальної власності міста Києва. Відтак, компанія мала переоформити на себе оренду земельної ділянки. Підприємство, однак, стикнулося з бюрократичною тяганиною: Проект рішення про передачу землі в оренду компанії був підготовлений ще в 2019 році, але так і не був затверджений.

Опрацювавши скаргу підприємства, Рада звернулась до Постійної Комісії Київської міської ради з питань архітектури, містобудування та земельних відносин (Комісія) та просила неупереджено і у найкоротші строки розглянути Проект рішення про передачу землі в оренду компанії. Після того РБО також винесла скаргу на розгляд Експертної групи з Київською міською державною адміністрацією (КМДА). Через деякий час після зустрічі, КМДА було прийнято рішення про передачу земельної ділянки в оренду скаржникові.

2.4 Розслідування за власною ініціативою: функціонування СМКОР

З відновленням роботи Системи автоматизованого моніторингу відповідності податкових накладних критеріям оцінки ступеня ризику (СМКОР) у травні 2022 року, несподівано почала зростати кількість випадків блокування податкових накладних. Податкові скарги очолили рейтинг скарг до РБО, сягнувши 70% усіх звернень у другому півріччі минулого року. Стурбований ситуацією бізнес, перед яким постала загроза повного зупинення господарської діяльності, громадськість та експертна спільнота вимагали незалежної оцінки та невідкладного реагування РБО на проблеми в системі електронного адміністрування ПДВ. 9 грудня 2022 року бізнес-омбудсмен ініціював перше в історії Ради розслідування за власною ініціативою, аби розібратись, що стало на заваді роботи добропорядного бізнесу в часи триваючої війни.

Розслідування покликане окреслити реальну проблематику роботи СМКОР, надати рекомендації державі та бізнесу та напрацювати дієві рішення для врегулювання проблеми з необхідністю подальшого вдосконалення законодавства.

В межах розслідування протягом грудня 2022 року РБО:

- запропонувала більш ніж 70 бізнес- та професійним асоціаціям України взяти участь в опитуванні щодо функціонування СМКОР;
- запитала в органів влади офіційні дані для встановлення причин аномальної ескалації проблеми та реакції різних гілок влади на неї;
- розпочала системний аналіз близько 1,5 тис. справ щодо недоліків в роботі СМКОР, що перебували у провадженні Ради впродовж останніх 4 років;
- актуалізувала раніше надані Радою у 2020 році пропозиції щодо реформування СМКОР та звернула увагу на низку пропозицій, зокрема в межах Робочої групи при Міністерстві фінансів України, яка займається питаннями вдосконалення положень Постанови № 1165;
- розпочала дослідження міжнародного досвіду, зокрема успіхів стратегічного партнера України – Польщі – у звуженні «VAT compliance gap» та ініціювала обмін таким досвідом з його потенційного застосування на теренах нашої країни;
- ініціювала діалог з представниками різних гілок влади щодо покращення застосування положень Постанови №1165.



Попередні результати власного розслідування Рада опублікувала наприкінці грудня 2022 року у прес-релізі.

З огляду на проведений аналіз особливостей функціонування СМКОР, Рада виявила наступні негативні тенденції:

1

У IV кварталі 2022 року зміни до законодавства, зокрема до Постанови Кабінету Міністрів №1165, спричинили непередбачувані і непрогнозовані державою результати. Бізнес відтепер змушений подавати великий обсяг додаткової документації.

2

Незрозумілим виявився поспіх із зміною алгоритмів роботи СМКОР. Алгоритми СМКОР також самі собою недостатньо точні, що призводить до зупинення податкових документів добросовісному бізнесу. Подання одного пакету документів займає необґрунтовано багато часу.

3

Від самого запуску системи СМКОР джерелом проблем є відсутність належного обґрунтування рішень податковим органом (зокрема щодо причин блокування накладних, включення в переліки ризикових платників тощо). Бізнес змушений витратити час на з'ясування обставин справи.

4

Держава наповнює бюджет за рахунок оборотних коштів підприємств. Покупець товару/послуги не має права на податковий кредит, доки накладна не зареєстрована, а держава не відшкодовує за це економічних витрат.

Рада підготувала пакет рекомендацій державним органам щодо поліпшення ситуації та оприлюднить остаточні результати розслідування у наступних звітах.

2.5 Системні рекомендації, надані державним органам у 2022 році

Разом із повномасштабною агресією РФ проти України, пріоритети та напрямки реформування, на які Україна орієнтувалася у мирний час, радикально змінилися. Перед державою постали питання якнайшвидшої перемоги над агресором та у подальшому — ефективної відбудови і відновлення від наслідків війни.

Рада бізнес-омбудсмена продовжує пильно моніторити виконання державними органами системних рекомендацій, представлених у [звітах](#) протягом семи років діяльності.

Рада вважає важливим втілення усіх запропонованих змін, проте розуміє причини відтермінування цих питань. З огляду на триваючу війну, РБО також мусила змінити акценти в своїй роботі. Відтак, установа сформувала оновлений перелік системних рекомендацій, актуальність яких зберігається у воєнний час. Ці рекомендації Рада опублікувала у річному звіті за 2021 рік, який через російське вторгнення був оприлюднений наприкінці 2022 року. Оскільки за такий короткий проміжок часу на момент підготовки нового річного

звіту прогресу у впровадженні згаданих рекомендацій не відбулося, ми наголошуємо на необхідності врахування пропозицій, які сприятимуть поліпшенню умов ведення бізнесу у країні, що протистоїть російському агресору.

Усунення регуляторних недоліків в сфері верховенства права, зокрема в частині виконання судових рішень та адміністрування податків, які сплачує бізнес, дозволить подолати одні з головних корупційних перешкод на шляху до наближення України до ЄС та відповідатиме євроінтеграційним зобов'язанням, взятим Україною в межах Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом та здобуття статусу країни-кандидата.



Оновлений перелік системних рекомендацій:

Системний звіт «Як бізнесу домогтися виконання судового рішення?»



- Завершити формування законодавства, що зрівнює повноваження приватних та державних виконавців;
- Забезпечити розробку Національної стратегії відносно поступового усунення тих мораторіїв на примусове виконання судових рішень, актуальність яких зберігається згідно з проведеним Мін'юстом аналізом;
- У контексті мораторіїв щодо боржників-державних підприємств чи підприємств з кваліфікуючою часткою держави – розглянути та ініціювати запровадження дієвих альтернативних механізмів задоволення вимог кредиторів на час дії відповідних мораторіїв;
- При ініціюванні перед ВРУ питання продовження дії мораторіїв – передбачати її поширення лише на ті правовідносини, що мали місце до такого продовження та обумовлювали власне впровадження.

Системний звіт «Адміністрування податків, які сплачує бізнес»



- Внести зміни до пункту 56.23 статті 56 ПК України, якими прямо передбачити можливість адміністративного оскарження рішень про відповідність критеріям ризиковості та про неврахування таблиць даних платників податків у порядку, визначеному цим пунктом. Після внесення таких змін до ПК України – забезпечити внесення відповідних змін й до Порядку № 1165.
- Внести зміни до Порядку № 1165 та/або Порядку № 1246, який передбачає встановлення строку, протягом якого ПН/РК має бути зареєстрованою у ЄРПН на виконання судового рішення. Такий строк має бути реалістичним (дозволяти ДПС України забезпечити його неухильне дотримання) і не повинен перевищувати 15 календарних днів з дати набрання судовим рішенням законної сили. Після набрання чинності вказаними змінами, всі випадки порушення вказаного строку мають ставати підставою для проведення у ДПС України службових перевірок та притягнення винних осіб до відповідальності.

3

Роль РБО в інтеграції України до ЄС та післявоєнному відновленні

3.1 Підготовка до отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС

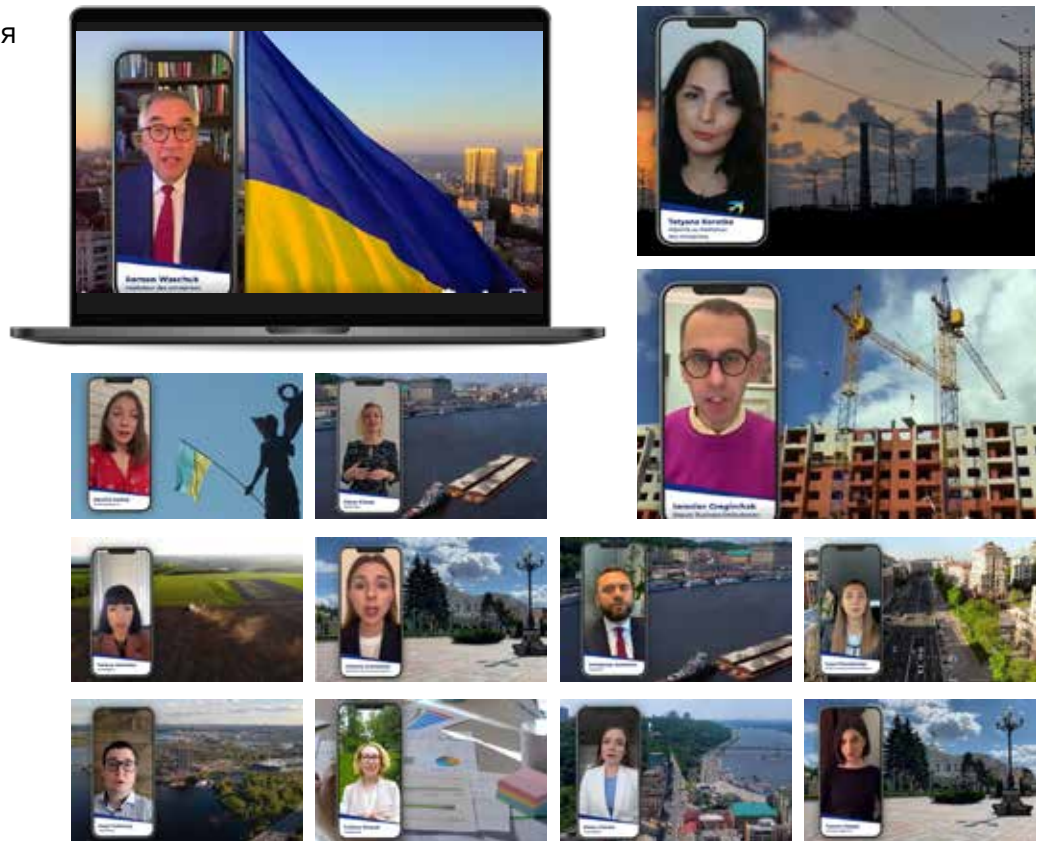
Попри початок повномасштабного вторгнення РФ, Україна остаточно і безповоротно прискорила наближення до Європейського Союзу, підготовку та впровадження для цього необхідних реформ.

Завдяки своєму семирічному досвіду у покращенні умов ведення бізнесу, зокрема в частині адаптації українського законодавства до EU acquis, Рада бізнес-омбудсмена долучилася до процесу заповнення Опитувальника, отриманого Україною в квітні 2022 року, для здобуття статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

У партнерстві з Урядом України та міжнародними ініціативами, зокрема Ukraine Reforms Architecture, фахівці РБО опрацювали та відредагували тексти декількох розділів англійської редакції відповідей України на Опитувальник Європейської Комісії. Розділи Опитувальника були присвячені таким темам: **«Корпоративне право»**, **«Судова влада і фундаментальні права»**, **«Митний союз»**, **«Фінансові та бюджетні положення»**, **«Політичні критерії»**, **«Торговельний захист»** та **«Права громадян ЄС»**.



РБО також приєдналася до урядової інформаційної кампанії на підтримку отримання Україною статусу кандидата в ЄС. Установа випустила серію відео офіційними мовами ЄС, які підсумовують досягнення Ради у захисті прав українського бізнесу протягом семи років.



Дивитись

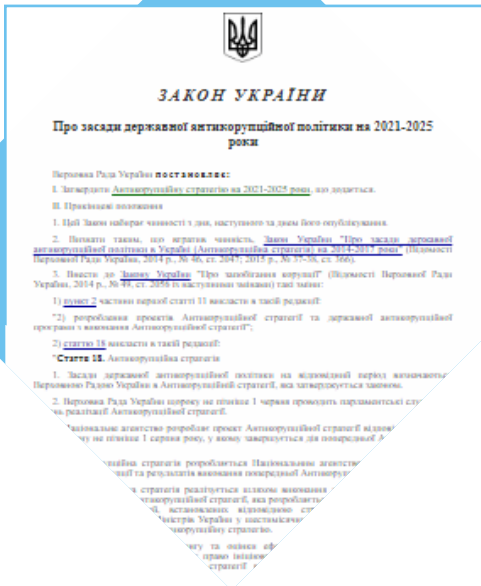
3.2 Залучення РБО до підготовки Плану відновлення України та виконання зобов'язань країни-кандидата в члени ЄС

Підготовка Плану відновлення України

Рада бізнес-омбудсмена зробила внесок в підготовку Плану відновлення України, що був презентований міжнародній спільноті на конференції з питань відбудови України в Лугано, Швейцарія у липні 2022 року. Представники Ради бізнес-омбудсмена працювали в робочих групах під егідою Національної ради з відновлення України від наслідків війни, утвореної Указом Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022.

Працюючи в робочих групах з питань підтримки розвитку бізнесу (в тому числі МСБ), фінансів (фокус на митні та податкові питання), антикорупційної політики, представники РБО взяли участь у кількох десятках засідань та зустрічей робочих груп. До Плану відновлення увійшли пропозиції Ради щодо поліпшення фінансової та регуляторної політик, а також в сфері протидії корупції — всі вони ґрунтуються на системних рекомендаціях Ради та враховують сучасні виклики та потреби країни у боротьбі проти агресора.





Антикорупційна стратегія до 2025 року та інституціоналізація РБО

Роль Ради бізнес-омбудсмена була окреслена в Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки, ухваленій 20 червня 2022 року Верховною Радою України.

Документ передбачає не лише розвиток співробітництва державних органів з РБО у впровадженні її системних рекомендацій. В Антикорупційній стратегії зафіксовано, що прийняття закону про Установу бізнес-омбудсмена є одним з очікуваних стратегічних результатів для протидії корупції у приватному секторі.

3.3 Залучення РБО до ініціатив післявоєнної відбудови України

Працюючи з українським бізнесом, що стикнувся з викликами війни, Рада бізнес-омбудсмена відкрито продемонструвала свою готовність приєднатися до ініціатив та проєктів післявоєнного відновлення. Для цього установа має належний досвід та команду, котра спроможна поєднувати її безпосередні функції із залученням у процеси відбудови.

Щоб обговорити роль РБО у відбудові країни та можливе розширення її функціоналу, бізнес-омбудсмен Роман Ващук здійснив робочі візити до штаб-квартири ЄБРР у Лондоні та Європейської Комісії в Брюсселі.



В подальшому Рада бізнес-омбудсмена стала партнером Rise Ukraine – Coalition for Reconstruction.

Коаліція RISE Ukraine є об'єднанням українських і міжнародних громадських організацій, ініціатив, державних установ та активістів, створеним з метою підтримки доброчесної, сталої та ефективної відбудови та модернізації України після незаконного повномасштабного вторгнення росії шляхом конструктивного діалогу з владою та міжнародними партнерами.

В межах партнерства з RISE Ukraine фахівці Ради долучаться до робочих груп з пріоритетних напрямків: інституційної архітектури відбудови, електронної системи управління відбудовою та моніторингу і просування кращих практик, в яких працюватиме над пропозиціями щодо пріоритетних реформ та законопроектів для ефективної відбудови та створення повноцінної електронної системи управління відбудовою.



Рада бізнес-омбудсмена також стала учасницею **Коаліції миру (The Peace Coalition Ukraine)**. Коаліція миру – міжнародна ініціатива, спрямована на просування ідей відновлення зруйнованих територій та надання підтримки жертвам війни у постраждалих регіонах. До складу Коаліції увійшли провідні неурядові організації, агенції ООН, дослідницькі та наукові інституції, донори, незалежні експерти та глобальні кластери.



Коаліція миру має на меті реалізувати Пілотний проєкт з відбудови українських селищ Андріївка та Козаровичі в Київській області, які зазнали істотних руйнувань під час збройної агресії РФ. Концепція Пілотного проєкту вже розроблена та передбачає відновлення інфраструктури та міського середовища з урахуванням принципів енергозбереження та екологічної стійкості. Проєкт фінансуватиметься приватними донорами, неурядовими та благодійними організаціями, а також майбутніми фондами реконструкції. Рада бізнес-омбудсмена долучилася до розробки **Проєкту з відновлення селища Андріївка**. Представники Ради щотижня беруть участь у робочих зустрічах Коаліції миру, під час яких діляться зі стейкхолдерами досвідом у налагодженні контактів з урядовими організаціями та органами місцевого самоврядування та консультують з практичних питань щодо впровадження Проєкту.

3.4 Стратегування діяльності РБО

Виклики останніх років, зокрема початок повномасштабного вторгнення російської федерації, стали поштовхом для змін всередині Ради бізнес-омбудсмена та довкола її активностей. Відчувши нагальну потребу підвищити ефективність РБО, навесні 2022 року бізнес-омбудсмен та його команда за власною ініціативою провели внутрішню стратегічну сесію щодо діяльності установи. Під час заходу співробітники РБО проаналізували інструментарій Ради у подоланні викликів бізнесу під час війни та окреслили процеси, що потребують покращення для подальшої роботи в умовах воєнного часу та повоєнної відбудови.

Другий захід в межах стратегічної сесії відбувся у форматі Наглядової ради РБО. На стратегічній сесії ми приділили увагу питанням інституційного позиціонування РБО, вдосконаленню її інструментарію, розвитку сталості установи та реагуванню на воєнні і післявоєнні потреби бізнесу та країни загалом.

Ми визначили такі пріоритети для подальшої роботи:

- Поглиблення співпраці з бізнес-асоціаціями
- Проактивне залучення до вирішення питань відновлення України та нагальних проблем бізнесу
- Розроблення алгоритму розслідування однотипних справ, щоб звільнити ресурс для складніших завдань
- Ініціювання власних розслідувань на основі повідомлень медіа та/або іншої публічно доступної інформації

Першим результатом стратегічної сесії РБО у 2022 році стала оптимізація робочих процесів установи. Рада спростила внутрішній документообіг, підсиливши спроможність установи проводити розслідування без зайвих бюрократичних процедур, а також перезапустила електронну систему обробки скарг з урахуванням вимог воєнного часу. Це дозволило від середини листопада 2022 року фактично повернутись у довоєнний формат роботи зі зверненнями бізнесу з широкого спектру питань.

Дозвольте висловити свою повагу і велику подяку Раді бізнес-омбудсмена України за прийняту участь у оскаржуванні рішення Дніпровської митниці до Державної митної служби України. Вчора ми отримали лист Державної митної служби України, яким Держмитслужбою нас було повністю підтримано та скасовано рішення, що оскаржувалось. Ваша підтримка мала для нас велике значення та зіграла вирішальну роль у прийнятті Держмитслужбою рішення на нашу користь.

Скаржник РБО

4

Аналіз змін законодавства та їх вплив на бізнес

Рада бізнес-омбудсмена регулярно відслідковує зміни українського законодавства, зокрема ті, які були запроваджені під час воєнного стану, аналізує їх вплив на бізнес та докладає зусиль, щоб ділитися знаннями із заявниками та стейкхолдерами. У 2022 році команда РБО підготувала та поширила такі матеріали:

Брошура

Пакет змін до податкового і митного законодавства



Авторки:
Юліана Ревюк та
Юлія Михайлюк

[Читати](#)

Пам'ятка

Реквізиція майна в умовах воєнного стану

У співпраці з Асоціацією правників України



Автори:
Тетяна Коротка,
Олена Куцай,
Марина Павленчик та
Кирило Номінас

[Читати](#)

Пам'ятка

Мобілізація майна підприємств в умовах воєнного стану

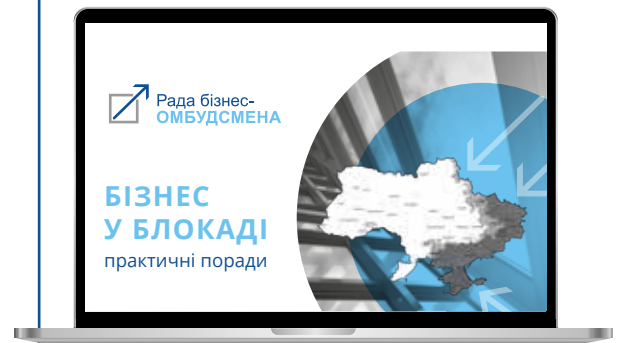
У співпраці з Асоціацією правників України

**Автори:**

Тетяна Коротка,
Олена Куцай,
Марина Павленчик та
Кирило Номінас

[Читати](#)**Брошура**

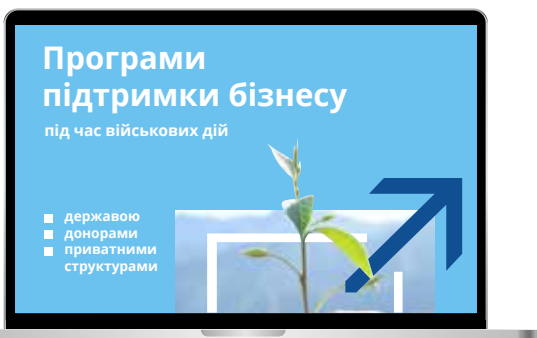
Бізнес у блокаді

**Автори:**

Юлія Михайлюк,
Олена Куцай,
Олена Чорна,
Наталя Дасюк,
Максим Дятель

[Читати](#)**Брошура**

Програми підтримки бізнесу під час військових дій

**Автори:**

Юлія Михайлюк,
Олена Куцай,
Олена Чорна,
Максим Дятель

[Читати](#)

Висловлюю щирю подяку за підтримку у вирішенні конфліктного питання з Державною митною службою з закриттям нелегітимного провадження ДМСУ проти мене особисто. Я радий, що в українських підприємців є підтримка, яка допомагає швидко та ефективно відбивати напади окремих представників державних органів, які намагаються узурпувати закон, викривляючи його до невпізнання.

Директор ТОВ «ОТС-Україна»

5

Співпраця зі стейкголдерами

5.1 Співпраця з державними органами

Одне з ключових завдань РБО — забезпечити ефективний діалог бізнесу з державою. Для цього бізнес-омбудсмен регулярно підтримує контакти з Офісом Президента, Урядом України та Верховною Радою України та державними органами, співпраця з якими дозволяє привертати увагу до актуальних проблем підприємців та шукати шляхи для їх врегулювання.

У 2022 році, ще до початку повномасштабного вторгнення, бізнес-омбудсмен Роман Ващук зустрівся з **Прем'єр-Міністром України Денисом Шмигалем**.



26 січня 2022 року РБО спільно з Офісом Генерального прокурора зустрілася з 13 провідними бізнес-асоціаціями України. Під час заходу Генеральний прокурор підписала **Стандарти для прокурорів у сфері захисту інвестицій**, одним з розробників яких була і РБО. Генеральний прокурор звернула особливу увагу бізнес-асоціацій на ключову роль РБО, як органу, через який вони мають звертатися до Офісу Генерального прокурора по скаргам своїх членів на правоохоронну тематику.

Протягом 2022 року бізнес-омбудсмен разом зі своїми заступниками провів десятки зустрічей з керівництвом державних органів, дотичних до діяльності установи. Роман Ващук виносив на обговорення нагальні проблеми підприємців під час воєнного стану та зміцнював урядові контакти, аби адресувати виклики сьогодення, зокрема пов'язані з майбутньою відбудовою України.

Державна
податкова
служба



Державна
митна служба



Офіс
Генерального
прокурора



Міністерство
економіки



Міністерство
фінансів



Служба
безпеки
України



Офіс
віцепрем'єрки
з питань
європейської та
євроатлантичної
інтеграції



Бюро
економічної
безпеки



Міністерство
закордонних
справ



Міністерство
внутрішніх
справ



Міністерство
юстиції



Міністерство
захисту
довкілля та
природних
ресурсів

Експертні групи

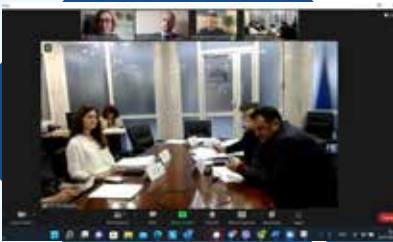
Експертні групи – це платформа для відкритого та прозорого розгляду конкретних скарг, а також вдосконалення законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, та усунення перешкод для ведення бізнесу в Україні.

З моменту створення в 2015 році, РБО підписала Меморандуми з:

- Державною податковою службою
- Державною митною службою
- Державною фіскальною службою
- Офісом Генерального прокурора
- Службою безпеки України
- Міністерством екології та природних ресурсів
- Державною регуляторною службою
- Міністерством юстиції
- Національним антикорупційним бюро
- Київською міською державною адміністрацією
- Національною поліцією
- Національним агентством з питань запобігання корупції

У 2022 році РБО продовжила зміцнювати співпрацю з державними органами в межах Меморандумів про партнерство та співробітництво.

	Кількість зустрічей	Кількість розглянутих справ
ДПС України	5	478
ГУ ДПС у м. Києві	6	35
ГУ ДПС у Київській області	5	18
Офіс Генерального прокурора	2	43
Київська міська державна адміністрація	1	5



З серпня 2022 року РБО інтенсифікувала співпрацю з ДПС України та проводить зустрічі у форматі Експертної групи щомісяця.

5.2 Регіональні візити

До початку повномасштабної російської агресії в Україні бізнес-омбудсмен відправився в тур українськими містами. Роман Ващук відвідав з робочими візитами Одесу та Львів.

Одеса (1 лютого 2022 року)

Бізнес-омбудсмен зустрівся з Головою Одеської обласної державної адміністрації, ГУ ДПС в Одеській області, Одеською митницею та представниками регіонального бізнесу. Серед іншого, бізнес-омбудсмен відвідав приватний портовий логістичний комплекс «ТІС» у м. Южне.



Львів (15-24 лютого 2022 року)

Бізнес-омбудсмен зустрівся з мером міста та представниками Львівської міської ради. Окрім окремих зустрічей з компаніями, бізнес-омбудсмен також мав нагоду презентувати діяльність РБО підприємцям Львівщини (West Ukrainian Business Club) та ознайомитися з питаннями, що турбують регіон.

Дякую за старанну роботу Раді бізнес-омбудсмена. Завжди виконують свою роботу сумлінно та плідно. Кожен співробітник у цій організації заслуговує на похвалу. Усі питання, які належать до компетенції цієї організації, співробітники виконують на «відмінно». Вважаю це одна з чинних організацій, яка здатна надати свою правову допомогу комерційним організаціям у ситуації бездіяльності виконання своїх обов'язків контролюючими державними органами, такими як Державна податкова служба України.

Скаржник РБО

5.3 Онлайн-заходи з партнерами

Вебінари з Державною податковою службою України

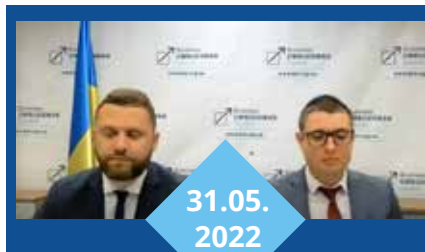
У 2022 році Рада бізнес-омбудсмена посилила співпрацю з Державною податковою службою України та реалізувала дві серії спільних онлайн-заходів, аби поінформувати бізнес-спільноту про особливості оподаткування у воєнний час.

Під час вебінарів, які модерували інспектори Ради, представники ДПС України ділились з підприємцями особливостями законодавчих змін в оподаткуванні, що були запроваджені на період воєнного, надзвичайного стану.

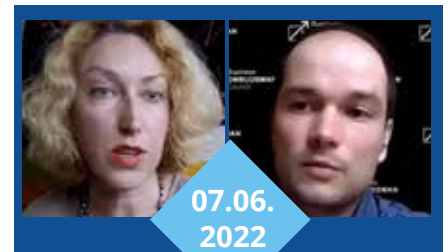
Перша серія вебінарів відбулась протягом травня-червня 2022 року:



«Особливості в оподаткуванні, спрямовані на підтримку бізнесу та громадян в умовах дії воєнного стану»



«Податки на війні: які основні зміни відбулися у роботі податківців?»



«Контроль за міжнародним оподаткуванням: що змінилось?»



«Релокація бізнесу: які умови оподаткування та звітування?»



«ПДВ і війна: як зараз співіснують ці два явища?»



«2%-ий єдиний податок: чи справді все так просто?»

[Дивитися вебінари](#)

Вебінар з Американською торговельною палатою України



«Як налагодити ефективну взаємодію з місцевими органами влади»

РБО реалізувала другий проєкт вебінарів з ДПС України щодо особливостей подання податкової документації, а також актуальних питань оподаткування на тимчасово непідконтрольних Уряду України територіях протягом листопада-грудня 2022 року.

Попри перебої з електроенергією, вебінари зібрали сотні слухачів, а кількість зареєстрованих учасників сягнула понад 2 тисячі осіб.



«СМКОР: зупинення і реєстрація податкових накладних»



«Податки на тимчасово окупованих територіях»



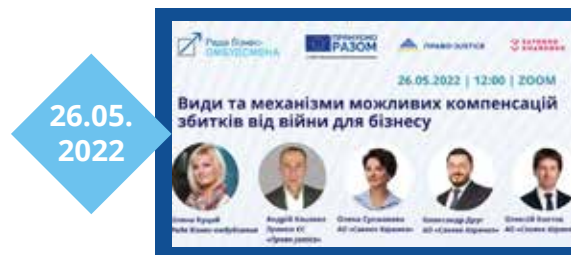
«СМКОР: таблиці даних та ризиковість платників»

[Дивитися вебінари](#)

Вебінари з Проєктом ЄС «Pravo-Justice», юридичною фірмою «Asters» та АО «Sayenko Kharenko»



«Як правильно фіксувати збитки від війни: практичні поради бізнесу»
У співпраці з проєктом ЄС «Pravo-Justice» та юридичною фірмою Asters



«Види та механізми можливих компенсацій збитків від війни для бізнесу»
У співпраці з проєктом ЄС «Pravo-Justice» та адвокатським об'єднанням «Sayenko Kharenko»

Бізнес-сніданки з Міжнародним товариством польських підприємців в Україні та ЮК «Альянс Ратушняк і Партнери»



«Трудові відносини і трудові спори під час воєнного стану»
У співпраці з Міжнародним товариством польських підприємців в Україні та ЮК «Альянс Ратушняк і Партнери» за сприяння Закордонного торговельного бюро у Києві АТ «Польська агенція інвестицій і торгівлі»

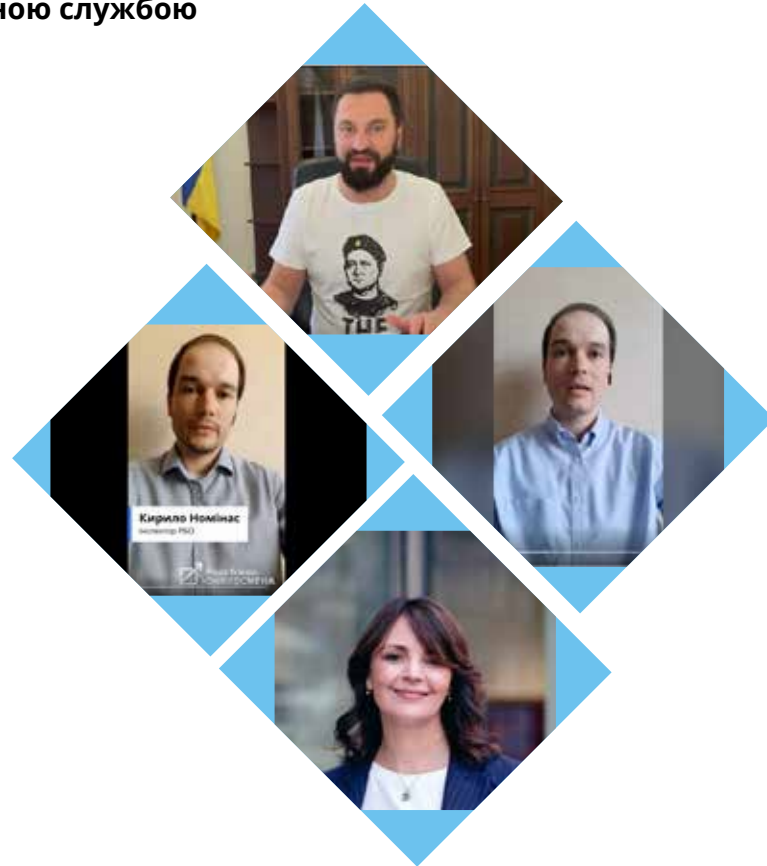


«Трудові відносини і трудові спори під час воєнного стану»
У співпраці з Міжнародним товариством польських підприємців в Україні та ЮК «Альянс Ратушняк і Партнери» за сприяння Закордонного торговельного бюро у Києві АТ «Польська агенція інвестицій і торгівлі» та національного проєкту Дія.Бізнес

5.4 Інформаційний проєкт з Державною митною службою

Реагуючи на виклики російського вторгнення, РБО у співпраці з Державною митною службою, зокрема Львівською митницею ДМС України та Гуманітарним штабом при Львівській митниці «Допомогти UA Lviv» реалізувала спільний інформаційно-просвітницький проєкт щодо висвітлення особливостей переміщення товарів через митний кордон України. Протягом квітня-травня 2022 року Рада у співробітництві з Львівською митницею запустила опитування щодо актуальних проблем бізнесу на митниці та підготувала відео з відповідями на зазначені питання.

11 травня 2022 року заступниця-бізнес-омбудсмена провела лекцію студентам-другокурсникам Інституту економіки і менеджменту НУ «Львівська політехніка» щодо впливу інновацій на митниці під час воєнного стану. До лекції, зокрема, долучився тодішній керівник Львівської митниці.



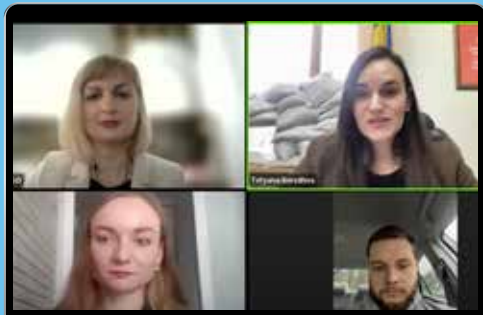
5.5 Співпраця з Міністерством економіки України, Офісом з розвитку підприємництва та національним проєктом Дія.Бізнес

У 2022 році Рада бізнес-омбудсмена посилила співпрацю з Міністерством економіки України, Офісом з розвитку підприємництва та національним проєктом Дія.Бізнес.

7 листопада 2022 року Рада бізнес-омбудсмена у партнерстві з Міністерством економіки України, Офісом з розвитку підприємництва та національним проєктом Дія.Бізнес провели спільний захід щодо програм підтримки бізнесу під час війни. Семінар відбувся за мотивами раніше виданої Радою [брошури](#) щодо Програм підтримки бізнесу під час військових дій.

Зокрема, в результаті співпраці з національним проєктом Дія.Бізнес була розпочата робота над створенням сторінки РБО на порталі Дія.Бізнес. Інформація про послуги РБО для бізнесу була опублікована на порталі на початку 2023 року.

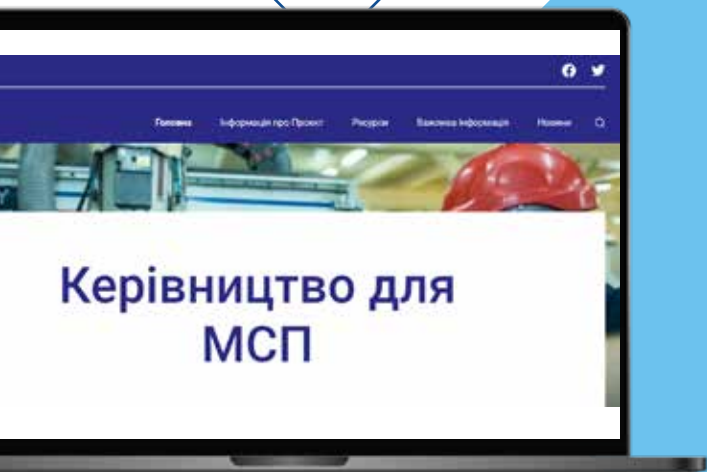
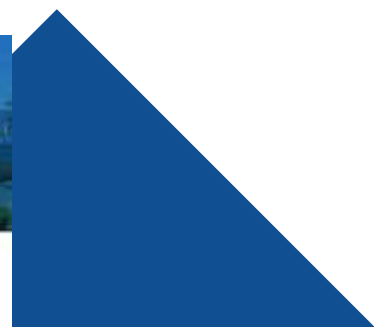
Дія Бізнес



5.6 Вісник щодо юридичних та регуляторних питань для МСП

У 2022 році Рада бізнес-омбудсмена долучилась до наповнення Вісника ЄБРР щодо юридичних та регуляторних питань для малого та середнього бізнесу в Україні.

Документ містить корисні матеріали для малого та середнього бізнесу щодо головних законодавчих та нормативних змін під час війни, які безпосередньо впливають на їхню діяльність. Вісник щомісяця публікується на комунікаційній платформі ЄБРР «Керівництво для МСП» та підготовлений ЄБРР за підтримки РБО та компанії Arzinger.



Рада бізнес-омбудсмена, зокрема, продовжує зміцнювати пряме партнерство з ЄБРР для збереження життєздатності малого бізнесу в умовах фінансового стресу і правової невизначеності. РБО сприяє розвитку комунікаційної платформи ЄБРР «Керівництво для МСП», періодично публікуючи на платформі матеріали з порадами для бізнесу.

Платформа «Керівництво для МСП» була започаткована ЄБРР ще у 2021 році для підтримки українських підприємців у складні часи.

Читати

5.7 Календар подій

Попри війну, у 2022 році бізнес-омбудсмен та його команда брали участь у заходах національного та міжнародного масштабу. Варто виділити наступні важливі події року:

20.01.2022



Сесія «Реформи для інвестицій в Україну»
Конференції з питань реформ в Україні «A Road to Lugano»

Організатор

Конференція з питань реформ в Україні/Ukraine Reforms Conference

31.01.2022



Круглий стіл «Як підтримати Україну та стримати агресію з боку Кремля»

Організатор

Євразійський Центр Атлантичної Ради та Ялтинська Європейська Стратегія

15.03.2022



Зустріч Президентки ЄБРР з лідерами українського бізнесу

Організатор

ЄБРР

12.06.2022

Форум економічної свободи 2022

Організатор

Фонд економічної свободи

24.05.2022

Конференція «Бізнес попри війну: український досвід»

Організатор

Польсько-українська господарча палата

09.06.2022



ON-Law марафон «Бізнес під час війни: компенсаційні механізми»

Організатор

Видавництво «Юридична практика»

16.06.2022



Ukraine Symposium
Європейської академії менеджменту

Організатор

Європейська академія менеджменту (EURAM) та Школа менеджменту і права Цюріхського університету прикладних наук ZHAW

16.06.2022



Стратегічна дискусія «Членство в ЄС. To do list для українського бізнесу»

Організатор

Всеукраїнська мережа доброчесності та комплаєнсу (UNIC)

22.06.2022



Форум підприємців Польщі та України у Варшаві

Організатор

Варшавська торгова палата

30.06.2022



Ukraine Economic Resistance Forum

Організатор

Інвестиційна платформа «Invest Forum UA» та Національна інвестиційна рада України

04-05.07.2022



Конференція з питань відновлення України

Організатор

Уряд України

18.07.2022



Варшавська євроатлантична літня академія WEASA

Організатор

Коледж Європи (Натолін, Польща)

01.09.2022



Forum 2000 Conference Prague – Форум на честь України в Празі, Чехія

Організатор

Центр міжнародного приватного підприємництва

02.09.2022



Спільний захід Американської торговельної палати в Україні та Американської торговельної палати в Чеській Республіці щодо реалій ведення бізнесу після шести місяців війни в Україні

Організатор

Американська торговельна палата в Україні та Американська торговельна палата в Чеській Республіці

07.09.2022

31-ий Економічний Форум у Карпачі, Польща

Організатор

Економічний форум країн Центральної та Східної Європи

27.09.2022



Зустріч з представниками West East Forum for Ethics and Compliance

Організатор

West East Forum for Ethics and Compliance (Боснія і Герцеговина)

28-30.10.2022



Трирічний Конгрес українців Канади
Організатор
 Конгрес українців Канади

16.11.2022



Міжнародна конференція, присвячена антикорупційним інституціям у Східній Європі та Центральній Азії
Організатор
 ОЕСР

17.11.2022

Київський міжнародний економічний форум 2022
Організатор
 Холдинг UFuture

20-22.11.2022



Регіональна зустріч установ бізнес-омбудсменів країн ЄС, Східної Європи та Центральної Азії в межах Європейського конгресу малих і середніх підприємств
Організатор
 Речник прав МСП у Республіці Польща

25.11.2022



Tax&Business Talks
Організатор
 Асоціація адвокатів України

30.11-02.12.2022



Конференція Вілтон парк з відбудови України
Організатор
 Вілтон парк у партнерстві з Центром стратегічних та міжнародних досліджень.

12-14.12.2022

Форум «Польсько-український кордон – шанс чи бар'єр для розвитку»
Організатор
 Польсько-українська господарча палата

14.12.2022



Українсько-австрійський бізнес-форум
Організатор
 Федеральна палата економіки Австрії, Торгово-промислова палата України, Посольство України в Австрії та торговий відділ Посольства Республіки Австрія в Україні

Зустрічі з бізнес-асоціаціями

Спілкування з бізнес-асоціаціями є невід'ємною складовою взаємодії РБО з бізнес-спільнотою.

Аби обговорити наявні проблеми українських підприємців та запропонувати свою підтримку, у 2022 році бізнес-омбудсмен провів десятки зустрічей з українськими та іноземними бізнес-асоціаціями.



Торгово-промислова палата України



Європейська Бізнес Асоціація



Українська спілка промисловців та підприємців



Федерація роботодавців України



Американська торговельна палата України



Міжнародна торговельна палата



CEO Club Ukraine



АНК Ukraine



Польсько-українська господарча палата



Польська торгова палата



Польське агентство з інвестицій і торгівлі



Міжнародне товариство польських підприємців в Україні



Канадсько-українська торгівельна палата



Міжнародна спілка турецьких бізнесменів (TUID)

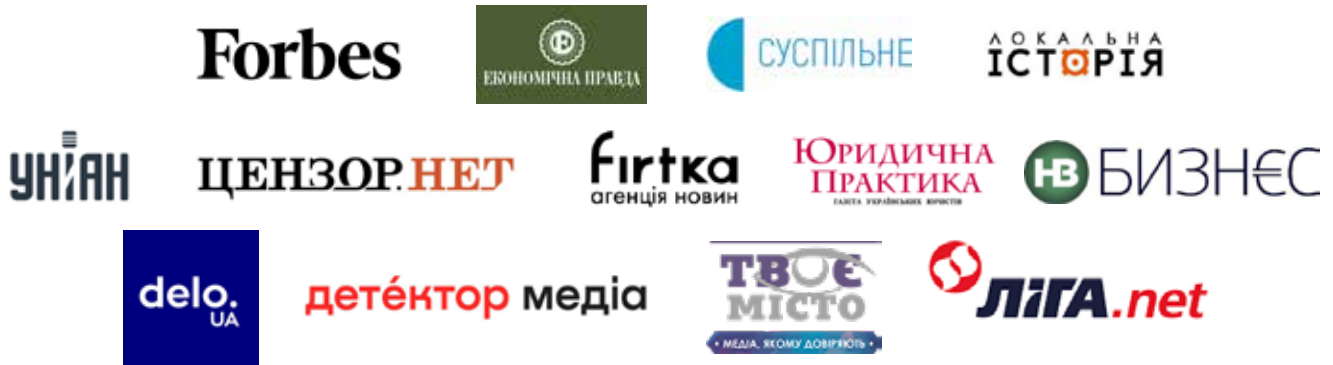


5.8 Зв'язки з громадськістю

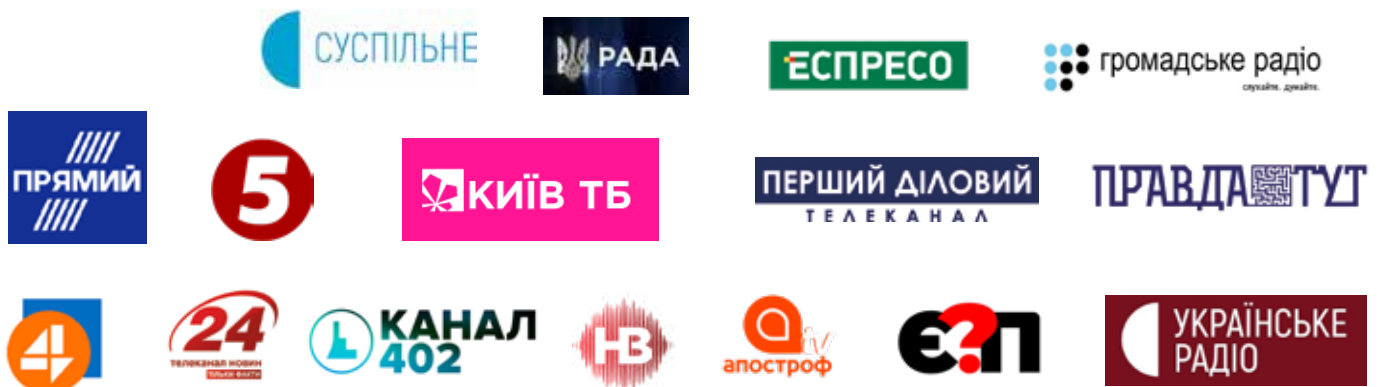
Взаємодія з медіа

У 2022 році наші інтерв'ю та статті були опубліковані в провідних ЗМІ.

Українські медіа:



Телебачення та радіо:



Міжнародні медіа:



Телебачення та радіо:




Взаємодія з медіа

У звітному році бізнес-омбудсмен проводив зустрічі з пресою. Роман Вацук обговорював з журналістами результати операційної діяльності РБО, бізнес-клімат під час війни та перспективи для інвесторів.



РБО продовжує активну співпрацю з усіма стейкхолдерами, аби принести максимальну користь українському бізнесу та країні, яка мужньо б'ється з російським агресором.



**Незалежно.
Конфіденційно.
Безкоштовно.**

www.boi.org.ua

